

ФОРМУВАННЯ ЕДУКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ

«ШКОЛА – ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

У сучасних умовах формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад» має свої особливості та специфіку. Це пов'язано, насамперед, з малокомплектністю сільських навчально-виховних комплексів та різновіковим складом вихованців у ньому.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошується на потребі у державній підтримці дошкільної освіти саме у сільській місцевості [4, 4]. Освіта має сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності [4, 5].

Означена стаття присвячується вивченню проблеми формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад». Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні особливостей формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад». Завдання статті:

1. Уточнити педагогічну сутність дидактичних категорій: едукативне середовище, едукативний процес;
2. Обґрунтувати специфіку едукативного середовища у сільському навчально-виховному комплексі «школа – дошкільний навчальний заклад»;
3. Визначити умови цілісності едукативного процесу між дошкільною та шкільною ланками освіти.

Поняття «едукативний» (походить від англійського «education» – освіта) і трактується як освітній, навчально-виховний, педагогічний. Формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад» здійснюється на підставі цілісного підходу, який передбачає органічне поєднання відповідних напрямів, форм, методів педагогічної роботи, належну організацію різних видів діяльності дітей, орієнтацію як на соціально значущі

цілі виховання, так і на інтереси і потреби, типові для дошкільників взагалі і кожної дитини індивідуально.

Основним в едукативному процесі навчально-виховного комплексу є взаємна довіра, повага, радість, гумор, любов між дорослими і дітьми, дітей між собою, а також співробітництво між сім'єю і дошкільним навчальним закладом [2, 11]. Едукативний процес – цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та розвиток вихованців. Його компонентами є мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, результат [1, 621].

Для розкриття особливостей формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад», обґрунтуємо значення поняття «Комплекс». Комплекс (від лат. *complexus*) – зв'язок, поєднання, сукупність предметів, явищ та властивостей, які створюють єдине ціле [5, 621].

Навчально-виховний комплекс «Дошкільний заклад – початкова школа» є закладом освіти суспільного виховання та навчання дітей віком від трьох до десяти років, що покликаний задовольнити потреби населення у догляді, оздоровленні, розвиткові, вихованні та навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Комплекс організовується у міській і сільській місцевості з метою створення оптимальних умов для виховання і навчання дошкільників і молодших школярів, забезпечення наступності у змісті й організації освітньо-виховного процесу.

Одними з головних завдань цього закладу є:

- реалізація наступності між дошкільною і початковою ланками загальноосвітньої підготовки;
- формування готовності до навчальної і трудової діяльності.

Загальноосвітні програми реалізуються у специфічних для кожного віку видах діяльності дітей і учнів: у грі, ліпленні, конструюванні, малюванні. До першого класу початкової школи повинні зараховуватися всі вихованці підготовчої групи. При цьому відсутня моральна травма при переході з дошкільного навчального закладу до школи, не порушується цілісність дитячого колективу, встановлюються тісні педагогічні взаємозв'язки, співдружність у роботі педагогічних працівників і батьків. Діяльність вихованців і учнів у вільний від занять час організовується з урахуванням особливостей стану їхнього здоров'я та інтересів і спрямована на задоволення потреб спілкування, пізнання, творчих потреб, у тому числі фізіологічних (сон, харчування, відпочинок) [3, 56-57].

Важливе значення у формуванні едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад» відіграє гра. У дошкільному віці кожної дитини найважливіша роль відводиться грі як провідному виду діяльності. Саме гра, як провідна

діяльність дошкільників, повинна підвести дитину до порогу знань: дати дитині необхідні знання, уміння, навички та виховати бажання старанно й сумлінно навчатися.

Гра завжди була об'єктом вивчення педагогів та психологів. Доводилася їй унікальна роль у різних аспектах навчання та виховання. За грою спостерігали, вона аналізувалася, пояснювалася, вивчалася. Та все ж «феномен» гри ще й сьогодні містить багато нових відкриттів, визначає нові стереотипи та можливості для використання. Сьогодні все більше педагогів й психологів доводять унікальність гри ще й як засобу навчання дітей, непомітного перенесення їх зі світу гри у світ знань. У концепції дошкільного виховання в Україні вказано, що гра – найлегший ступінь для усвідомленого оволодіння надбаннями культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо [2, 12].

Для формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад» нами було розроблено систему ігрових форм навчальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку [6]. Розроблена методика базується на створенні єдиної навчальної програми для старших дошкільників і першокласників, за якою навчальний процес подано як систему дидактичних ігор. Зміст програми передбачає зв'язок та узгодження ігрових, словесних, наочних та практичних методів навчання, а також дає можливість поєднати форми організації едукативного процесу школи й дошкільного навчального закладу, що дуже важливо на сучасному етапі, коли зростає роль таких освітніх комплексів.

Малокомплектність сільських освітніх комплексів дозволила реалізувати ігрові форми навчальної діяльності дітей зазначених вікових категорій у їхній спільній освітній діяльності. Структура ігрових форм навчальної діяльності (дидактичних ігор) враховувала принцип різновіковості у навчальній діяльності дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Зміст розробленої системи дидактичних ігор включав розділи навчальних програм, що стосувалися розвитку мовлення (українська мова), формування елементарних математичних уявлень (математика), ознайомлення з природою та конструювання.

Кожну дидактичну гру було подано з навчальною метою та необхідною наочністю. Структура ігор включала дидактичну мету для старших дошкільників та з ускладненням – для першокласників. Зміст навчально-ігрових форм, взаємоузгоджуючись, відповідав кожній дидактичній меті: окремо для дошкільників і учнів.

Усі завдання освітніх програм для старших дошкільників та першокласників із визначених розділів знайшли своє відображення у змісті розроблених ігрових форм. Послідовність навчальних завдань дидактичних

ігор відповідала календарному плануванню як у дошкільному закладі, так і у школі. Це забезпечило систематичне, послідовне та безперервне застосування розроблених ігрових форм у навчальному процесі освітнього закладу.

Реалізація розробленої системи навчальних ігор була спрямована на успішну адаптацію до навчальної діяльності та оволодіння усіма показниками готовності до неї: відповідними знаннями, вміннями й навичками, а також загальними способами пізнавальної діяльності (аналізом, порівнянням, узагальненням); мимовільною регуляцією та контролем поведінки відповідно до визначених правил та вимог; умінням оцінювати власну роботу та роботу інших дітей; бажанням займатися навчальною діяльністю, інтересом до знань, радістю від пізнання нового.

Індивідуальні та колективні форми спільних дидактичних ігор дошкільників і школярів організовувалися під час різних режимних процесів на основі об'єднання у групи учасників різного віку. У спільних дидактичних іграх з дітьми зазначеного віку вирішувалися окремі програмові завдання для старших дошкільників і першокласників. З дітьми старшого дошкільного віку використовувався легший варіант гри, а складніші завдання виконувалися першокласниками. Така організація освітнього процесу сприяла заохоченню дошкільників і першокласників поглиблювати свої знання, встановлювати дружні стосунки між собою.

У спільній навчальній діяльності дітей досліджуваних вікових категорій формування показників готовності до навчання старших дошкільників відбувалося інтенсивніше. Причиною цього стала орієнтація молодших на досягнення у навчанні старших, бажання дізнаватися нове, відпрацьовувати вміння й навички.

Організація спільної навчальної діяльності дошкільників і учнів розглядалася нами, насамперед, як один із способів взаємозв'язку та взаємопереходу ігрової і навчальної діяльності.

У спільних іграх старші дошкільники глибше усвідомлювали поставлені перед ними навчальні завдання, легко визначали необхідні шляхи і засоби їх вирішення, забезпечуючи самоконтроль та самоперевірку роботи. Показники сформованості навчальної діяльності у першокласників, завдяки спільним формам роботи з дошкільниками, ставали більш вираженими і помітними. Учні намагалися бути взірцем для молодших, демонструвати вищий рівень знань, допомагали дошкільникам у вирішенні важких для них завдань.

Спільні ігрові форми навчальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку застосовувалися під час занять. Для того, щоб правильно їх організувати, обов'язковим було дотримання методики роботи в різновіковій групі. Для цього педагоги дошкільної і шкільної ланок освіти спільно планували заняття, враховуючи відмінність у

змісті навчання дітей обох вікових категорій. Заняття проводилися з одного розділу навчальних програм (ознайомлення з природою, розвитку мовлення, навчання математиці чи конструюванню).

Одним із варіантів проведення спільної дидактичної гри з дошкільниками і першокласниками був поділ дітей за віковим складом на декілька команд, кожна з яких отримувала завдання необхідної складності. Застосування такого варіанту є доречним в організації багатьох дидактичних ігор.

Для прикладу наведемо протокольний запис спільної для дошкільників і молодших школярів дидактичної гри «Дні тижня» [6, 75], мета якої для старших дошкільників – закріплювати знання дітей про порядок днів тижня; для першокласників – удосконалювати вміння дітей визначати дні тижня у будь-якому порядку. Учасників гри було поділено на чотири команди по сім осіб.

Учасниками двох команд були діти старшого дошкільного віку, гравцями інших двох – першокласники. Кожна команда отримала по сім прапорців (по одному прапорцю для гравця). Усім групам було відведено певне місце (будиночок) і дано назву, яка відповідала їхньому кольору: зелена, червона, синя, жовта команди.

Серед гравців кожної команди було розподілено дні тижня: понеділок, вівторок, середа і т.д. Діти за сигналом дорослого починали гратися і бігати по всій території, а вихователь у кожній групі дітей забирав по одному прапорцю. За черговим сигналом дошкільники повинні вишикуватись у своїх «будиночках», відповідно до послідовності днів тижня, а першокласники – за командою педагога: «Починаємо з другого (першого, п'ятого ...) дня тижня у зворотному порядку». Потім визначалося, які дні тижня загубили свої прапорці.

Іншим варіантом проведення спільної едукативної діяльності дошкільників і учнів було об'єднання учасників у групи за різновіковим принципом. До кожної команди входили діти як дошкільного, так і шкільного віку. Така організація передбачала початкове вирішення поставлених завдань молодшими, а кінцеве – старшими дітьми. Такий варіант проведення спільних форм навчання дітей обох вікових категорій приймався у ході різних дидактичних ігор.

Так, у спільній для дошкільників і першокласників грі «Народна мудрість» [6, 25] учасників гри було об'єднано у дві команди. У кожній гравцями були як дошкільники, так і першокласники. Метою гри для молодших дітей було збагачення мовлення приказками, прислів'ями, порівняннями про неживу природу, мета гри для учнів – розширення знань народними висловлюваннями, вдосконалення вміння розкривати їх значення, знаходити спільне й відмінне з неживою природою. Тому команди отримали по два завдання: перше для дошкільників – назвати якомога більше приказок та інших народних висловлювань, порівнянь про неживу природу, для першокласників – пояснити та розкрити зміст кожного висловлювання, названого командою-суперником, узгодивши з особливостями природи. Коли

молодші учасники гри не могли більше пригадати народні висловлювання, школярі називали їх самі.

Застосовувалися й індивідуальні завдання у спільних іграх дошкільників і школярів. У таких випадках поділ дітей на групи не відбувався, а планування завдань для дітей обох вікових категорій здійснювалося на основі різної складності. У грі «Протилежність» [6, 106] вихователь кожній дитині в індивідуальному порядку називав слово (іменник чи прикметник), до якого необхідно було підібрати антонім. Ускладнення для першокласників полягало у тому, що кожна дитина підбирала антонім до слів, що були різними частинами мови (займенниками, прислівниками, дієсловами, прийменниками).

Наступний варіант організації спільних ігрових форм навчання дошкільників і першокласників полягав у одночасному розв'язанні дітьми завдань різної складності. Розв'язання відбувалося паралельно як дошкільниками, так і першокласниками. У цьому випадку підходять ігри з роздатковим дидактичним матеріалом (настільно-друковані ігри).

Розглянемо на прикладі реалізацію спільних конструктивних дидактичних ігор з дошкільниками і молодшими школярами, в основі яких лежить одночасне паралельне вирішення поставлених завдань. Дітям обох вікових категорій давалися завдання, за якими вони повинні були виконати композиції з соломки, кольорової тирси, тополиного пуху. При цьому композиції старших дітей носили складніший сюжетний характер, а дошкільники зображали цифри або букви українського алфавіту, предметні картинки. Дошкільники мали змогу поповнити свої знання, спостерігаючи за складнішою роботою учнів. Як результат – молодші намагалися наслідувати школярів. Учні відпрацьовували свої уміння і навички, допомагаючи дошкільникам.

Реалізація системи дидактичних ігор здійснювалася на основі інтеграції основних видів діяльності (ігрової, навчальної, трудової, конструктивної, творчої, дослідно-пошукової, мовленнєвої, зображувальної), під час основних форм навчальної діяльності: екскурсій, занять – з дошкільниками, уроків – з учнями; режимних процесів (спостережень, індивідуальної роботи, прогулянки, дозвілля).

Дидактичні ігри застосовувалися як у спільній освітній діяльності старших дошкільників і першокласників, так і окремо з ними, у різних самостійних видах роботи, у домашніх умовах. Реалізація принципу різновіковості у навчанні стала можливою завдяки структурі дидактичних ігор, у яких передбачені завдання як для дошкільників, так і для першокласників.

Організація ігрових форм навчальної діяльності старших дошкільників і першокласників у домашніх умовах відбувалася завдяки участі батьків дітей. Готова наочність до ігор та цікаві завдання викликали інтерес дітей до навчання й дозволили правильно побудувати освітній процес удома. Участь батьків в організації освітніх заходів дошкільного навчального закладу і школи сприяла соціальному захисту дітей, їхньому інтелектуальному й

розумовому розвитку, поступовому поглибленню знань, відпрацюванню необхідних умінь і навичок.

Отже, на основі обґрунтування особливостей формування едукативного середовища в умовах сільського навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад», уточнено педагогічну сутність дидактичних категорій: едукативне середовище та едукативний процес. Едукативний процес – цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та розвиток вихованців.

Обґрунтовано специфіку формування едукативного середовища у сільському навчально-виховному комплексі «школа – дошкільний навчальний заклад», що передбачає органічне поєднання відповідних напрямів, форм, методів педагогічної роботи, належну організацію різних видів діяльності дітей. Реалізація ігрових форм навчальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку є основною умовою, спрямованою на забезпечення цілісності едукативного процесу між дошкільною та шкільною ланками освіти, гармонійності взаємозв'язку та взаємопереходу провідних видів діяльності: ігрової та навчальної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). – К.: Освіта, 1993. – 16 с.
3. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля: Навч.-метод. посібник для студентів вищих закладів освіти. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 208 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4-9.
5. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 621 с.
6. Чепка О.В. Ігрові форми навчальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. – К.: Міленіум, 2006. – 144 с.